

Šviesiausiojo kunigaikščio ir pono, pono Kristupo Radvilos,
Biržų ir Dubingių kunigaikščio, Trakų kašteliono,
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakanclerio ir lauko etmono,
Borisovo ir Soleco seniūno ir t. t.

ŽYGIS PRIEŠ MASKVĄ

aprašytas Pranciškaus Gradausko

Vilniuje,
Jono Karcano spaustuvėje,
1582

Šviesiausiojo kunigaikščio ir pono
pono Kristupo Radvilos herbui

Taip, kaip ginklanešys Jupiterio¹, paukščių karalius,
Aūkštįn pakilęs tuojau lenkia greitus sparnuočius,
Elnius kaip užkapoja, kaip žaibo kirčio nebijo
Ir su drakonu baisiu niekad nevengia kovot², –
5 Taip ir tavąjį, Radvila, vardą, šlovingą ir garsų,
Žygių tavųjų šlovė kėlia aukštyn lig žvaigždžių.
Tu savoje širdyje visagalį KRISTŪ nešiesi³,
Jo malonės dėka vardą ir lemtį turi.
Jam vadovaujant, nei žaibas dangaus, nei žemės galybės,
10 Nei karinė jėga tau pavojinga nebus.
Štai matau tris ragus⁴: tai tavoji šlovė per pasaulį
Skrenda, Radvila, jau, tu – pažiba Lietuvos.
Taip, kaip laivas⁵ plaukiąs audras kelionėj įveikia,
Tu įpratęs esi veržtis per priešų pulkus.
15 Herbo auksiniam skyde iškilęs bokštas⁶ tvirčiausias,
O pačiam vidury stovi galinga pilis.
Taigi narsią širdį turi, ir didžiausi sunkumai
Žygi pradėjusio dar niekad neprivertė grįžti.
Įpročius tavo kilnius avinėlis⁷ baltas parodo,
20 Nes nekaltiesiems padėt pratusi tavo širdis.

¹ Jupiterio ginklanešys (lot. *Iovis armiger*) – taip antikinėje literatūroje buvo vadinamas erelis. Kadangi paukščių pavadinimai lotynų kalboje yra moteriškos giminės, tai ir paukščių karalius lotyniškame originale yra „paukščių karalienė“ (*volucrum regina*).

² Atrodo, kad erelio požymius Gradauskas „nusirašė“ iš Plinijaus Vyresniojo *Gamtos istorijos* (*Naturalis historia*, X. 10, 15, 17).

³ Poetas pabrėžia Kristupo (Kristoforo) vardo reikšmę („Kristaus nešėjas“).

⁴ Turimas omenyje spaudinyje įdėto keturnario Radvilos herbo viršutiniame dešiniajame lauke esantis tėvo Mikalojaus Radvilos Rudojo herbo (Trys Ragai, lenk. *Trąby*) heraldinis ženklas.

⁵ Motinos Kotrynos Ivinskos iš Tomicų herbo (Valtis, lenk. *Łodzia*) heraldinis ženklas apdainuojamo Radvilos herbo viršutiniame dešiniajame lauke.

⁶ Senelės iš motinos pusės, Barbaros Potulickaitės, herbo (Gžymala, lenk. *Grzymala*) heraldinis ženklas – Trys Bokštai.

⁷ Jungtiniame herbe avinėlis yra senelės iš tėvo pusės, Barbaros Kolaitės (Dalejovaitės), herbo (Avinėlis, lenk. *Junosza*) heraldinis ženklas.

Bet kodėl ir liūtas narsus, ir grifai galingi
Matosi herbe tavam? Narsūs pritinka narsiems.
Mūza neleidžia tau mirt⁸, tad ir tu pasveikinki Mūzas,
Kas myli giesmę, tas jos darbus atlieka vertus.
25 Tad gyvuoki ilgai, šviesuly gentainių šlovingas,
Daugelį metų gyvenk, šlōve lietuvių šalies.
DIEVUI gyvenki ilgai, o Radvila, liks tavo žygiai,
Kol matysis dangus, kolei žvaigždynai žibės⁹.
Giesme aš gražesne kada nors tave apdainuosiu,
30 Kai Kaliopė¹⁰ pati manąją lyrą valdys.
Pranciškus Gradauskas

Šviesiausiojo kunigaikščio ir pono, pono Kristupo Radvilos,
Biržų ir Dubingių kunigaikščio, Trakų kašteliono,
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakanclerio ir lauko etmono,
Borisovo ir Soleco seniūno ir t. t.

ŽYGIS PRIEŠ MASKVĄ

Šitaip jūs įžūliai savimi ėmėt kliautis, maskvėnai¹¹,
Kad nebaudžiamai mūsų žemes tikėjotės niokot,
Ir kad lietuviai jums niekada nebandys pasipriešint?
Manėte, keš nuolankiai jūsų jėgą ir jūsų galybę?
5 Bet pasikeitė jau laikai ir likimas: KARALIUS
Steponas¹² tuoj nutrauks nuo jūsų galvų povo plunksnas.

⁸ *Musa mori vetat* – Horacijaus citata (Hor. *Carm.* IV, 8, 28).

⁹ Orig. *Tua facta manebunt, / Donec erit caelum, sidera donec erunt* – įprasta panegirinėje poezijoje bendroji vieta. Plg. Sarbievijaus panegiriką Jonui Karoliui Chodkevičiui *Nuolanki padėka (Obsequium gratitudinis)*: „Tavo darbams skirtas paminklas stovės tol, kol suksis žvaigždynai“ (*dum sidera current*). Topas perimtas iš antikinės poezijos (plg. Verg. *Aen.* I, 607–609, Hor. *Carm.* III, 30).

¹⁰ Kaliopė (lot. *Calliope*) – viena iš devynių mūzų, epinės poezijos globėja.

¹¹ Orig. *Tantane vos tenuit rerum fiducia Moschi* – Vergilijaus *Eneidos* citata, plg.: *Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?* (Verg. *Aen.* I, 132, plg. IX, 188).

¹² Karalius Steponas (*Rex Stephanus*) – Steponas Batoras (1533–1586), vengrų kilmės Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis (1576–1586), 20 metų trukusį Livonijos karą užbaigęs 1582 m. pasirašyta Zapolės Jamo taikos sutartimi.

- Stiprinti savo sienas pradėk, nedelski, maskvėne,
 Vėl atnaujink ginklus, atstatyk apleistas tvirtoves,
 Stiprink sienų saugus ir kaski pylimus aukštus,
 10 Ir pėsčių, ir raitų gretas kareivių papildyk.
 Mes nesirūpinsim tuo, globa mus Kristaus apsaugos
 Šiam teisingam kare, jis mūsų karalių globoja.
 Štai iš tavęs Suša¹³ ir Sokolas, Polockas didis Kare iš maskvėnų
 Jau atimti¹⁴, Usviatas, Veližas, Lukai garsieji¹⁵, atimtos pilys
- 15 Ir Nevelis, taip pat Zavoločė, plačiai išsidriekus¹⁶.
 Taigi matai, kaip Likimas pasikeitė, pakreipė kelią.
 Ką laimėtos kadais dabar tau pergalės reiškia?
 Vis dar jauties išdidus, kad mūsų sėkmingų laimėjai?
 Bet aukštieji dievai tiems, kam skirtas grėsmingas likimas,
 20 Mėgsta kartais suteikt ir laimingų progų padžiūgaut.
 Štai pakankamai jau nugalėtają išpeikiau tautą,
 Mielos Kamenos, dabar skubėkite čia pasirodyt,
 Kristupą Radvilą¹⁷ jūs, garsios giminės palikuonį,
 Savo žodžiais kilniais į dangaus aukštybes iškelkit. Kristupas Radvila
- 25 Jis kare daug lėmė, jo ginklai priešus baugino,
 Dešine savo stipria mokėjo jis mūsų paragint
 Vyrus, šarvuotus karius, pulti priešą ir nugalėti.
 Jam įgimta senoji narsa, jo protėvių kraujas,
 Net per kelias kartas pasėtoji sėkla sudygo.

¹³ Suša – medinė pilis netoli Vitebsko, užimta ir sudeginta 1579 m. Polocko kampanijos metu.

¹⁴ Sokolas – medinė pilis prie Drisos ir Nisos upių santakos, užimta lietuvių-lenkų kariuomenės 1579 m.; Polockas – miestas prie Polotos ir Dauguvos upių santakos, Livonijos karo metu ne kartą ėjęs iš vienu rankų į kitas (*HM* aprašytos kampanijos metu lietuvių-lenkų kariuomenė Polocką užėmė 1579.VIII.29).

¹⁵ Usviatas – miestas, esantis apie 300 km į pietryčius nuo Pskovo, Stepono Batoro užimtas 1580.VIII.16; Veližas – miestas prie Dauguvos, apie 130 km į šiaurę nuo Smolensko, užimtas Jano Zamoiskio 1580.VIII.3; Lukai – Didieji Lukai (*Velikije Luki*), miestas ir tvirtovė prie Lovatės upės, po penkias dienas trukusio šturmo užimtas Stepono Batoro 1580.IX.5.

¹⁶ Nevelis – miestas prie to paties pavadinimo ežero, apie 240 km į pietryčius nuo Pskovo, Stepono Batoro užimtas 1580 m.; Zavoločė – tvirtovė prie to paties pavadinimo ežero, į šiaurę nuo Nevelio, užimta Jano Zamoiskio 1579 m.

¹⁷ Kreipiantis į mūzas (Kamenas) primenamas šios poemos herojus Kristupas Radvila Perkūnas (1547–1603), Mikalojaus Radvilos Rudojo sūnus, Vilniaus vaivada (nuo 1584), didysis etmonas (nuo 1589), pagrindinis baigiamojo Livonijos karo herojus greta karaliaus Stepono Batoro.

- 30 Tėvas jo – Mikalojus¹⁸, už jį teisingesnio nebuvo Mikalojus Radvila
 Ir teisingumo švelnaus daugiau taip nesiekė niekas.
 Studijų daug išbandė gražių ir iškalbos mokslą
 Puikiai įvaldė, taip pat ir Marsą¹⁹, ir Mūzas pamėgo.
 Net jei turėčiau šimtą burnų ir šimtą liežuvių,
 35 Balsą plieninį, vis vien visų neišvardinčiau mūšių²⁰,
 Kiek jis laimėjo ir priešų pulkų kardu iškapojo,
 Pats niekada kautynių metu nugalėtas nebuvo.
 Skeptrą sarmatų tuomet Augustas Žygimantas²¹ laikė,
 Ir kai Polockas įveiktas valdžiai maskvėnų pakluso²², Polockas
 40 Juos pasaulio valdovais vadino, o žemės aplinkui užimamas
 Nuo boristeniškų²³ ginklų iš baimės ne kartą drebėjo, – [15]63 m.
 Tuokart Radvila, degdamas meile dorybei ir narsai,
 Kad apgintų įstatymus ir tėvynės gerovę,
 Imasi ginklų ir veda pulkus per žemes, jau matytas. Vilniaus vaivada
 45 Jis kariuomenės vadas, už jį narsesnio nebuvo, išveda kariuomenę
 Galinčio vesti šarvuotus karius ir kovą laimėti, prieš maskvėnus
 Eiklųjį žirgą valdyti ranka ir tramdyti žąslais, 1564 m.²⁴
 O sulėtėjus eigasčiai vėl vadžias jo atleisti,

¹⁸ Mikalojus Radvila Rudasis (1512–1584) buvo didžiuoju etmonu 1553–1566 ir 1572–1584 m., per Livonijos karą (1558–1583) buvo vienas žymiausių LDK kariuomenės vadų. Visoje Europoje jį išgarsino Ulos mūšis (1564), kai jo vadovaujama kariuomenė sumušė penkis kartus gausesnius maskvėnų pulkus.

¹⁹ Marsas – romėnų karo dievas, graikų Arėjo atitikmuo, čia – karo meno personifikacija.

²⁰ Orig. *Non, mihi si linguae centum sint oraque centum, / ferrea vox, omnes possim comprehendere caedes* – Vergilijaus *Eneidos* citata: *Non, mihi si linguae centum sint oraque centum, / ferrea vox, omnis scelerum comprehendere formas, / omnia poenarum percurrere nomina possim* (Verg. *Aen.* VI, 622–627, plg. *Georg.* II, 438q.).

²¹ Žygimantas Augustas (1520–1572), Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis (1548–1572). Jo valdymo metu nusilpus politiškai suskilusiai Livonijai, dėl jos prijungimo Lietuva įsitraukė į konfliktą su Maskva. 1558 m. prasidėjęs karas iš esmės vyko dėl dominavimo Baltijos pakrantėse bei jūroje ir vėliau virto dideliu regiono tarptautiniu konfliktu, į kurį įsijungė Lenkija, Danija, Švedija. Žygimantui valdant vyko didžioji dalis Livonijos karo, kurį vėliau pratęsė ir paskutiniame etape (nuo 1579 m.) pergalingai užbaigė Steponas Batoras.

²² Ivanas IV Rūstusis užėmė Polocką 1563 m.

²³ Boristenis (*Borysthenes*) – antikinis Dniepro pavadinimas. Čia kalbama apie maskvėnus.

²⁴ Marginalijoje Radvila Rudasis įvardijamas kaip Vilniaus vaivada, nors 1564 m. dar buvo tik LDK didysis etmonas. Radvila Rudasis šią pareigybę gavo tik 1566 m., po Radvilos Juodojo mirties 1565 m. Anachronistiniu įvardijimu autorius galbūt siekia išvengti Radvilos Rudojo kaip didžiojo etmono sąsajos su keliomis eilutėmis aukščiau paminėtu Polocko praradimu.

- Niekas geriau nelaidė strėlių ir nesmeigė kardo.
- 50 Veda maskvėnas būrius didžiulius pėsčių ir raitųjų
Priešais jį ir, pasiuntęs žygūną, į mūšį vilioja²⁵.
Radvila mąsto: šaunu būtų kautis, kai jėgos nelygios.
Žiūri, ar mažas būrys galėtų įveikti didesnį,
Ir susikauti dienos vidury galiausiai nusprendžia.
- 55 Greitai rikiuoja karius ir ragina stoti į mūšį, Radvilos mūšis
su maskvėnais
Vėliavas iškelia šie ir eina priešais rusėną.
Bet prieš tai karius sutvirtina vadas šiais žodžiais:
„O didžiavyriai, marsietiškos širdys, mieli bendražygiai,
Dvasios tvirtybės nūnai mums prireiks ir bebaimės krūtinės.
- 60 Štai atėjo diena, kurios laukiau, meldžiau, kad ateitų,
Kai nedora ši gentis nubausta bus, pralies savo kraują.
Priešo nereikia bijot, ne tokie jau stiprūs maskvėnų
Ginklai, tad nors iš mūsų žaizdų ir liejasi kraujas,
Viltį reikia turėt, nes globoja ir veda mus Kristus.
- 65 Taigi pirmyn, kariai, apie mūšį sėkmingą galvokit
Ir apie grobį, kurį iš barbarų šių pasiimsit.“
Šitaip pasakė ir liepė draugams žygiuoti į priekį,
Dvasią narsiai nuteikt ir ruoštis lemiamai kovai.
Skamba trimitai, o jiems atliepia duslus rago gausmas –
- 70 Ženklas kovą pradėt, ir kariai, griebę ginklus, subėga.
Priešo gretos tuomet ima svaidyti ietis iš tolo,
Skrieja kulkos švininės, karius mirtinai jos sužeidžia,
Stumia raitelių flangus, gretas pėsčiųjų pralaužia,
Ir visame lauke kautynės aršios užverda.
- 75 Radvila daugel priešų mirtin pasiunčia nukovęs,
Leisgyvius mindo kitus, daugybę sutrempia po kojom,
O pradėjusius bėgt pasiekia svaidomos ietys.
Ir kaip pasėlius ugnis užklumpa, siautėjant austrams²⁶,
Ar nuo kalnų viršūnių sraunus pasileidęs upokšnis

²⁵ Aprašydamas Ulos mūšį Gradauskas pabrėžia didžiulę maskvėnų pajėgų persvarą (žr. išn. 18).

²⁶ Austras (lot. *auster*) – pietų vėjas. Frazė *Ac velut in segetem cum flamma furentibus austris / incidit aut veniens montano e vertice, torrens* – yra beveik pažodinė Vergilijaus *Eneidos* citata (Verg. *Aen.* II, 304).

- 80 Niokoja viską kely, – taip Radvila sutikto prieš
 Daužo būrius ir į vidurį jų visada įsiveržia.
 Ir jau pradeda bėgt pasklidai nugalėti rusėnai, Maskvėnų bėgimas
 Priešo pulkų sustabdyt ir kraują liejančio ginklo
 Jau nepajėgia, todėl į saugesnę traukiasi vietą.
- 85 Sako, jog mūšy tame daugybė tūkstančių žuvo.
 Kol maskvėnai darskart, jėgas atnaujinę, renkas. Maskvėnai
 Tūkstančiais vėl pasipildę karių, nuvargintą priešą atnaujina mūšį
 Bando pulti ir jį į aršų mūšį iškvieisti, – ir priverčiami
 Radvila pats sukaupia jėgas ir imasi ginklo, bėgti
- 90 Išvestus vėl į kovą karius jis drąsina kautis.
 Kai trimituotojas debesis dulkių nuo kalno pamatė,
 Liepė maskvėnams tuojau į saugią vietą keliauti,
 Jei paskutinių jėgų nenori čia pražudyti.
- 95 Vykstant mūšiui aršiam, jo siela kūną paliko.
 Pražūtį baisią nukreipt nuo saviškių bandė ir kitas –
 Tarp kalavijų aštrių Serebrinas²⁸ narsiai kovojo, – Serebrianas bėga
 Jį Vasilidas²⁹ siuntė kartu su Šuiskiu kovoti, –
 Kol jis rikiuoja gretas, bejėgiško apimtas pykčio,
- 100 Pats Boristenis tėvas į viršų iškelia galvą³⁰ Boristenio kalba
 Savo žolėtą ir taip Serebrinui beeinančiam sako: Serebrianui
 „Stoki! Ar nori toliau nelaimių didinti gausą?
 Liaukis prieš šitą galybę kovot, daugiau nesipriešink,
 Laimę praradęs, geriau ieškoki, kur pasislėpti.“
- 105 Šitaip tarė ir vėl vandeny savo paslėpė galvą.
 O anas sustoja tuojau ir pradeda trauktis Serebriano pabėgimas

²⁷ Šuiskis (lot. *Suscus*) – kunigaikštis Piotras Ivanovičius Šuiskis žuvo 1564 m. mūšyje prie Ulos. Jo sūnus Ivanas Piotrovičius Šuiskis vadovavo Pskovo gynybai, kai šį miestą puolė Steponas Batoras.

²⁸ Vasilijus Semionovičius Serebrianas (lot. *Serebrinus*), Maskvos kunigaikštis ir kariuomenės vadas.

²⁹ Vasilidas (lot. *Basilidas*) – „Vasiljevičius“, Maskvos caras Ivanas IV Rūstusis (1530–1584), Vasilijaus III sūnus. Kartais Gradauskas vartoja formą *Basilus*, ir neaišku, ar tai tėvavardžio „Vasiljevič“ atitikmuo, ar jis iš tiesų turi galvoje sūnų Vasilijų. Tačiau šis mirė 1533 m. ir Stepono Batoro kampanijos mūšiuose nedalyvavo.

³⁰ Plg. Verg. *Georg.* IV, 362. Boristenis – Dniepras (žr. išn. 23).

Ten, kur pylimas ir tvirtovė ant kalno iškilus.
 Radvila, nors jau miegui pavargusios merkėsi akys,
 Nes jau baigėsi diena, kariams dar šitaip pasakė:

110 „Atilsio, vyrai, dabar jūs išsekusiam duokite kūnui,
 Negandos jau praeity, te nespaudžia daugiau jos krūtinės.
 Ryt, kai pakils Aurora vežimu rausvuoju į dangų³¹,
 Būkite vėl pasiruošę pradėti neužbaigtą mūšį.“
 Štai sugrįžus diena jau paskleidė savąją šviesą,

115 Kai Mikalojus³² įsakė palaidoti žuvusių kūnus,
 Jie laukuose nuo žaizdų įvairiausių mirę gulėjo.
 Tuoj rusėnų belaisviai, minia apgailėtina, imas
 Kasti griovius didžiulius ir žuvusių kūnus į žemę
 Leidžia, prieš tai nuėmę šarvus ir padėję į šalį,

120 Mūšyje žuvusius deda krūvon, ir jau nieko nereiškia
 Titulai nei vardai, visus dengia pylimas žemės.
 Motinos čia, nuliūdusios našlės ir seserys brangios,
 Ir vaikai, netekę tėvų, širdys gaudulio pilnos,
 Žiaurų karą prakeikia³³ ir velkasi gedulo rūbą,

125 Aimanos girdis aplink, ir verksmas dangų pasiekia³⁴.
 Čia ir sūnus nuo jauniausių dienų kariniuose žygiuos
 Kardu švytravo ir ietim, jo šalmas saulėj spindėjo,
 Kristupas³⁵ tėvui prie šono visad kautynėse buvo.
 Bet kai pamatė, kad laukas nuo žuvusių kraujo paraudo,

130 Net apstulbo, tačiau atgavęs žadą prabilo:
 „Tėve brangus, ar dėl savo narsos jau man nebeduosi
 Progų laimėti? Tik tau vadovaujant galėsiu išmokti
 Kario pakelti vargus ir įgūdžių Marso įgysiu,

Užkasami
 žuvusiųjų
 kūnai

³¹ Plg. Verg. *Aen.* VI, 535: *roseis Aurora quadrigis. Aurora* – romėnų mitologijoje Aušros deivė. Jos pasirodymo dangaus skliaute keturių žirgų traukiamoje kvadrigoje aprašymas siejamas su Homero epų tradicija.

³² Mikalojus Radvila Rudasis.

³³ Nuo sakinio pradžios – visiškai pažodinė Vergilijaus citata: *Hic matres miseraeque nurus, / hic cara sororum pectora maerentum puerique parentibus orbi / dirum exsecrantur bellum* (Verg. *Aen.* XI, 215–217).

³⁴ *Ferit aethera planctus* – plg. Verg. *Aen.* 5, 140: *ferit aethera clamor*.

³⁵ Kristupas Radvila Perkūnas.

- Pergales tavo stebėsiu, tavim nuo jaunystės žavėsiuos.“
- 135 Tėvas jam į tai: „Giminės mūsų šviesa ryškiausia, Vaivados
Jeigu žygiais narsiais tavo protėviai taip išgarsėjo, kalba sūnui
Kad per amžius minės jų vardą būsimos kartos,
Tad netinka ir tau sutepti šį vardą, tik šitaip
Kylama į žvaigždes³⁶. Jei dievus amžinuosius mylėsi,
140 Jei už tėvynę ir tiesą karus teisingus kariausi,
Jei žaizdomis savo narsą įrodysi, tapsi šlovingas.
Nes ateis ta diena, nepajausi, kad ji netoliese,
Viską likimas pakeis, ir Parkos³⁷ tai, kas mums skirta,
Vėl sugrąžins, kai Maskva³⁸ išties rankas nugalėtas
145 Ir pelnytą bausmę patirs už savo kaltybes.
Štai tada norėčiau, kad tu savo spindintį kardą
Būtum iškėlęs ir priešą nuo mūsų sienų nuvytum.
Štai, jau regim, nauja tvarka į pasaulį ateina:
Bus priversti sarmatai priimti skeptrus svetimšalio³⁹
150 Ir pažinti naują karalių. Jis žygiais šlovingais Lenkijos karalius
Protėvius savo pralenks toli ir naujus darys darbus, Steponas
Nuopelnais savo gausiais praturtins jis daugelį miestų.
Vėl sugrįš pagarba teisingumui, įstatymai vėlei
Senąją galią atgaus. Tai tokį Soloną⁴⁰ pažino
155 Pandijono tauta⁴¹: ji tiesą pradės iš tamsybių
Traukti. Koks jis pamaldus! Kokia jo dvasios stiprybė!
Baimė jo lengvai neprivers kovoje sudrebėti,
Ir nenustebins dalykai nauji. Koks jo mokytumas!
Iškalbos menas koksai! Bijos jo klausytis legatai.

³⁶ *Sic itur ad astra* – žinomas posakis, atėjęs iš Vergilijaus *Eneidos* (Verg. *Aen.* IX, 641).

³⁷ Parkos – romėnų mitologijoje likimo deivės, tapatinamos su graikų Moiomis.

³⁸ T. y. Maskvos Didžioji Kunigaikštystė.

³⁹ Turimas galvoje vengrų kilmės Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras (1576–1586).

⁴⁰ Solonas (640–561 pr. Kr.) – Atėnų politikas, naujų įstatymų kūrėjas, politinės santvarkos reformatorius.

⁴¹ Orig. *res Pandionae* – aliuzija į Atėnų valstybę ir mitinį jos karalių Pandijoną, pateikiamą kaip sėkmingo valdymo pavyzdį. Gradauskas čia pademonstruoja ne tik savo išsilavinimą, bet ir nusako Abiejų Tautų Respublikos valdymo viziją.

- 160 Ir koksai jo veide spinduliuoja kilnus palankumas!
 Kaip juo žavėsis, kada su skydu žygiuos jis į mūšį,
 Auksu žibąs, o ir plunksnos raudonos ant šalmo plaikstysis.
 Aš kalbu, ką žinau⁴², tai paliudys ir šiaurė, ir pietūs,
 Saulė tai mato, sėkmės ir palaimos geroji nešėja,
- 165 Viso pasaulio akis, kuriai tuos įvykius lemta
 Bus apšviesti, kol ji keliaus aplink rutulį žemės.
 Nes į mūsų žemes tasai Jasonas puikis⁴³
 Tuoj atkeliaus ir paims karalystės skeptrą žadėta,
 Ir sarmatų valstybę karais sustiprins iš naujo.
- 170 To prašau ir tikiuos, jeigu nuojauta mano neklysta.“
 Tad iš tiesų senus triumfus atnaujinti ėmės
 Steponas ir atvirai maskvėnus pulti pradėjo. Trečiasis Lenkijos
 karaliaus žygis
 prieš maskvėnus
 Marsas tuomet kovos vežime, palinkęs į priekį,
 Purtė ietį ranka, krauju pasrūvusiu veidu,
- 175 Šaukdamas garsiai: Karus, baisiuosius karus⁴⁴ vėl iš naujo
 Kelia sarmatai, karan didikai lydi karalių,
 Skitijos šaltus vėjus jie kęs, Tanajo sniegynus⁴⁵.
 Taip laukais atvirais būriai kariuomenės traukė
 Tiesiai į Pskovą⁴⁶, ir štai reginys įstabus pasirodė
 Pranašingas
 karo ženklas
- 180 Jiems visiems prieš akis. Kai saulė galvą auksinę
 Lenkė tuomet jau žemyn, kol galop vandeny nugramzdino,
 Laiką dienos ir nakties padalijusi lygiai per pusę.

⁴² *Non ignota loquor* – plg. *Haud ignota loquor* (Verg. *Aen.* II, 92).

⁴³ Jasonas – mitinis graikų herojus, kartu su argonautais vykęs į Kolchidę parvežti auksinio avino kailio. Stepono Batoro palyginimas su Jasonu paremtas galbūt tuo, kad ir vienas, ir kitas herojus vyko į tolimą nepažįstamą kraštą, o kelionėje patyrė daug pavojų ir išbandymų. Argonautų žygis ir Stepono Batoro karinis žygis prieš Maskvą – tipiškas Renesanso epochai Antikos ir dabarties palyginimo pavyzdys.

⁴⁴ *bella, horrida bella* – plg. Verg. *Aen.* VI, 86.

⁴⁵ Skitija (lot. *Scythia*) buvo vadinamos žemės į šiaurės rytus nuo Juodosios jūros, Gradausko poemoje Skitija – visos Maskvos valstybės, Maskvijos sinonimas, o skitais vadinami maskvėnai. Tanajas (lot. *Tanais*) – antikinis Dono pavadinimas.

⁴⁶ Pskovas (lot. *Plescovia*) – vienas iš seniausių Rusijos miestų, dėl kurio XVI a. įvyko daug mūšių tarp Lietuvos-Lenkijos ir Maskvos kariuomenių. Stepono Batoro kampanijos metu Pskovo apgultis tęsėsi nuo 1581.IX.8 iki 1582.II.6.

- Sapnui pirmam valanda atėjo, dievų atsiųstoji⁴⁷.
 Štai Jupiteris⁴⁸, skleisdamas šviesą nuo aukštojo skliauto,
 185 Savo rausvais spinduliais naktinį apjuosė dangų,
 Debesys tuoj išsisklaidė ir štai, padangei nušvitus,
 Žvaigždės sužibo staiga, prieš akis užsidegė ugnys.
 Žėrinčiame danguje debesis pasirodė liepsningas
 Ir su dūmais kartu pasklidusios kibirkštys skraidė.
 190 Perskėlė dangų per vidurį jos ir atvėrė bedugnę.
 Juk ne kitaip, kai vasaros karštyje vėjai sukyla,
 Ir žemdirbiai gesina gaisrus, miškuose kurie siaučia,
 Kilę kažkur vidury, jie plečiasi greitai aplinkui,
 Ir Vulkano liepsna laukus plačiausius nusiaubia⁴⁹.
 195 Matėsi, jog debesis sarmatų stovyklą pirmiausia
 Apgulė, trenkė baises griaustinis ir žaibas sutvisko.
 Bet staiga pakilęs maskvėnų jis nulėkė pusėn.
 Buvo apstulbę visi ir klausė, ką šitai reiškia,
 Ką tasai debesis žmonėms pasakyti norėjo.
 200 Taria tuomet Radvila vyresnysis⁵⁰ (darbais jo ir žodžiais Vilniaus
 Tikima buvo labai), akis pakėlęs į dangų: vaivada
 „Ženklą aš supratau, apsidžiaugęs visko geriausio
 Ir tikiuos, ir meldžiu, o rūstis šitas rusėnams
 Skirtas, pelnytai patirs maskvėnas bausmę už kalbę,
 205 Už baises žudynes, už kraują pralietą atlygins. Lukulas,
 Taip Lukulas kadais baisiajam kare Mitridato⁵¹, Karas su Mitridatu
 Kai jau ruošėsi priešą sumušti ir į atvirą lauką

⁴⁷ Orig. *prima quies ibat dono gratissima divum* – Vergilijaus *Eneidos* parafrazė, plg.: *Tempus erat quo prima quies mortalibus aegris / incipit et dono divum gratissima serpit* (Verg. *Aen.* II, 2, 268 sq.).

⁴⁸ Jupiteris (lot. *Juppiter*) – romėnų mitologijoje dangaus, dienos šviesos dievas, tapatintas su graikų Dzeusu.

⁴⁹ Vulkanas – romėnų mitologijoje ugnies dievas, atitinkantis graikų Hefaistą. Palyginimas (eil. 191–194) beveik pažodžiui atitinka Vergilijaus *Eneidą* (plg. Verg. *Aen.* X, 405–408).

⁵⁰ Mikalojus Radvila Rudasis (lot. *Radvilo senior*).

⁵¹ Primenamas III romėnų karas (74–66 m. per Kr.) su Ponto karaliumi Mitridatu VI Eupatoru (132–63 m. pr. Kr.). Romėnų kariuomenei vadovavo Liucijus Licinijus Lukulas (Lucius Licinius Lucullus, 117–56 m. pr. Kr.). Apie stebuklingą to meto reiškinių rašė Plutarchas (plg. Plut. *Luc.* 8, 6).

- Atvedė savo karius ir įsakė vėliavas kelti, –
 Tarsi krauju pasruvo dangus ir žybsinčios miglos
 210 Krito į žemę, tuo tarpu dangus tarsi skilo per pusę.“
 Dar pridūrė kažkas: „Jei aš dar gebu pranašauti,
 Tai didesni gaisrai prasidės po Lukų kautynių⁵².
 Naujos liepsnos maskvėnų namus apims ir supleškins
 Viešpats priešą žemės šita ugnim pražūtinga.
 215 Bet laiminga lemtis, kunigaikšti šviesiausiasis, tavo
 sūnų Kristupą čia tikriausiai atves, mat jis dega
 Marso ugnim ir turi jėgų, reikalingų vadovui.
 Jau matau, kaip lekia jisai per lauką maskvėnų,
 Viską naikina aplink badu, padegimais ir ginklais.
 220 Kirviai švytruoja, regiu, ir traukiasi jau Vasilidas,
 Priebėgos ieško saugios, padegti namai jau liepsnoja,
 Jau nugalėtas Borėjas ir jau nuginkluoti Trionai⁵³.
 Ak, aukštieji dievai, laukuose kas rauda maskvėnų?
 Vargšės motinos rauda, vaikai be tėvų ir seneliai,
 225 Tiesia abi rankas į dangų ir meldžia pagalbos.
 Štai ir mergaičių būrys, paleidusios plaukus, nubėga.
 Taip Filomelė⁵⁴ verkia, kada jos lizdą praeivis,
 Radęs mažus paukštelius, ištraukia, o motina vargšė
 Rauda per naktį balsu ir liūdesio giesmę kartoja,
 230 Ir liūdnoji giesmė plačiai per lauką pasklinda.“
 Vos pirmaisiais aušros spinduliais Leukotėja⁵⁵ pakilo
 Ir savąja šviesa žemes nuauksino Febas⁵⁶,

Kristupas Radvila
 dievų valia paskirtas
 nusiaubti Maskviją

⁵² Didieji Lukai buvo užimti 1580.VI.6.

⁵³ Borėjas (lot. *Boreas*) – graikų mitologijoje šiaurės vėjas ir apskritai Šiaurė. Trionai (lot. *Triones*) – Didžiųjų Grįžulo ratų lot. pavadinimas. Kristupą Radvilą Perkūną čia norima pavaizduoti kaip būsimą Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės nugalėtoją.

⁵⁴ Filomelė (lot. *Philomela*) – Atėnų valdovo Pandiono dukra, kurią apgaulės būdu suvedžiojo Trakijos karalius Terėjas, prieš tai vedęs jos seserį Proknę. Dievai Filomelę pavertė lakštingala, o jos seserį kregždė. Siužetas aprašytas Ovidijaus *Metamorfozėse* (Ovid. *Met.* VI, 424–674). Ilgainiui Filomelė tapo liūdinčios motinos simboliu.

⁵⁵ Leukotėja (lot. *Leucothea*) – graikų mitologijoje jūrų deivė (Hom. *Od.* V, 333). Siejama su *Eos* – aušros deive, rytais pakylančia iš jūros. Romėnų mitologijoje ją atitiko Aurora.

⁵⁶ Febas – graikų mitologijoje šviesos dievas, tapatinamas su Apolonu, kartais laikomas Saulės atitikmeniu.

- Steponas tuoj laukų vidury dėl karo dalykų
 Kviečia tartis vadus: ar ginklu apgint, kas įgyta, Karo pasitarimas
- 235 Ar užbaigti karą jėga, ar nuostolių vengti,
 Ar priimti kitas pasiūlytas sąlygas taikai:
 „Jūs, tarė, mūs tėvynės piliečiai ir lenkų didikai, Karaliaus kalba
 Jūs, kurie mūsų rūmų menes ne kartą regėjot,
 Atimtą turtą siekim atgauti, o vyrišką narsą
- 240 Junkit kartu su manim, skydus varinius užsidėkit
 Ir nuo mūsų sienų tolyn nuvykite priešą.
 Siekiant bendros taikos, privalu apsaugoti sienas
 Ir apginti savus piliečius, o karui įvykus
 Marsui žiauriajam tuomet atstatyti narsią krūtinę.
- 245 Lai tą jėgą maskvėnas pajus ir klastą ne vieną
 Lai išpirks savuoju krauju, gaus bausmę pelnytą.
 Dešine mes žaibus įstengiame svaidyti taikliai,
 O ištraukę kardą parodome savo rūstybę.
 Man nepatinka ramybė tingi, valstybės vangumas,
- 250 Niekas neverčia manęs. Išmokau pakelti
 Ir sunkumus, ir vargus, iškęsti Skitijos⁵⁷ šaltį,
 Eikit ir atsiimkit miestus, iš mūsų išplėštus,
 Grius ar išliks ši valstybė, tatai tepriklauso nuo jūsų.
 Mes, padalinę karius, į priešų žemes iškeliausim
- 255 Ir sustoję vietoj vienoj ilgai neužtruksim.
 Kristupai Radvila, tu, viltie gentainių šlovingų, Kristupui Radvilai
 nurodoma saugoti
 Oršos ruožą
 Vos tik rytoj pirmoji aušra danguje pasirodys,
 Raitelių savo būrius greitus išvesk iš stovyklos,
 Visą vietovę ištirk, bet žemės šitos klastingos
- 260 Saugokis spąstų ir užtvarų, nes kol žemę šią ginsi,
 Mūsų bus Vitebskas⁵⁸, Orša⁵⁹ išliks prie plačiojo Dniepro.

⁵⁷ Skitija buvo vadinamas kraštas į šiaurės rytus nuo Juodosios jūros, maždaug tarp Dunojaus ir Dono. Tačiau čia šis pavadinimas perkeliamas ir naudojamas visai Maskvos valstybei nusakyti (plg. eil. 293–295).

⁵⁸ Vitebskas – miestas prie Dauguvos, 1320 m. įjungtas į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sudėtį.

⁵⁹ Orša – miestas prie Dniepro. Čia 1514 m. didysis Lietuvos etmonas Konstantinas Ostrogiškis sumušė žymiai gausesnę maskvėnų kariuomenę.

- Aš nusprendžiau toli nuo čia prie Pskovo keliauti⁶⁰ Puolamas
 Ir neįveikiamom sienom nuvykęs šį miestą apsupti. Pskovas
 Mat kelia grėsmę lig šiol jisai Livonijos žemėm⁶¹.
- 265 Jei pavyktų mūsų kariams šį miestą užimti,
 Tai maskvėnams užkirstų kelius ir ilgam sulaukytų
 Nuo Livonijos žemių, nebent pasikeistų likimas
 Ir apsiaustiems piliečiams Maskvos kunigaikštis⁶² padėtų,
 Jei atviram lauke pasirodys ir priešą puls pirmas.
- 270 Stoti į mūšį ar ką nors svarbaus nuveikti seniai jau
 Kaitina kraują mintis, ramybės jaukios man nereikia.“
 Taip didžiadvasis valdovas pasakė. Į tai jam iš karto
 Kristupas tarė: „Visiems įsakymams tavo paklusim Kristupas Radvila
 Ir nurodymus vykdysim noriai, tačiau į tą kraštą pradeda žygi
 prieš Maskvą
 275 Eiti kartu mums nėra pagirtina. Poilsio bergždžio
 Lai sau ieško kiti, o mes įpratome narsiai
 Kliūtis likimo įveikt: miškus iškirsti, jei reikia, Lemtoji
 Kelią nutiest, jei nėra, nusausinti pelkes klampiausias. pražūtis
 ras kelią
 Didis karaliau, man leisk per priešo kaimus žygiuoti
 280 Ir netramdyk mano širdy susikaupusio ryžto.“
 Steponas jam į tai: „Te dievai (jie Sarmatiją⁶³ saugo)
 Tavąjį žygi, taip pat ir sumanymus laimina tavo.
 Eik, kur tavo narsa tave veda ir gerosios žvaigždės,
 Padeda laimė narsiems⁶⁴, jau matau laimėtus trofėjus
 285 Ir džiaugiuos, kad priešą įveikęs švęsi triumfą.“
 Taigi Radvila liepia saviškiams ruoštis į kelią, Kristupas Radvila
 [išžygiuoja] į Maskviją
 1581 m. rugpjūčio 5 d.

⁶⁰ Atvykęs prie apgulto Pskovo, Kristupas Radvila iš ten pradėjo savo žygi 1580 .VIII.5.

⁶¹ Livonija XIII–XVI a. buvo vadinama dab. Latvijos ir Estijos teritorija, kurios didžioji dalis priklausė Livonijos, arba Kalavijuočių ordinui. 1561 m. ji tapo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalimi.

⁶² Ivanas IV Rūstusis.

⁶³ Sarmatija XVI–XVII a. buvo tapatinama su Lenkija, o kartais ir visa Abiejų Tautų Respublika (taip dažniausiai daro ir Gradauskas). Tačiau pavadinimas *sarmatai* (lot. *sauromates*) ateina dar iš Antikos, ir juo buvo vadinamos iranėnų kilmės gentys, IV–II a. pr. Kr. apsigyvenusios prie Volgos. Lenkai pasinaudojo šia mitologema savo tautiniam ir politiniam tapatumui pagrįsti, sarmatizmas tapo lenkų bajorijos kultūrinės ir ideologinės tapatybės ženklu.

⁶⁴ Orig. *Audentes fortuna iuvat* – frazė iš *Eneidos* (Verg. *Aen.* X, 284).

Žengti su vėliavom ir strėlines ant pečių užsidėti.
 Žodžiams paklūsta visi, ir vartams plačiai atsivėrus
 Veržias kovinga minia, ženklais tviskėdama mūšio.
 290 Vadas pirmasis, žirgams atleidęs pavadžius, joja,
 Skrieja už Eurą⁶⁵ greičiau ir be poilsio greitai pasiekia
 Kraštą, kurį visi išvysti norėjo ir troško.
 Plyti žemė sena, Svetingosios Jūros⁶⁶ pakrantėj,
 Prie Meotijos⁶⁷, protėviai davė jai Skitijos vardą.
 295 Mums tai Maskovija, ji – kaimynė lenkų valstybės.
 Tęsiasi ji toliau už Sarmatijos, ten, kur padangė
 Lokės šiaurinės⁶⁸, čia nuolat speigai išdegina žemę,
 Derlius neuždera čia, nes žemė nemačiusi arklo,
 O pasėti javai vos mėnesiams einant pagelsta.
 300 Čia ir Bakcho⁶⁹ gėrybių nėra, nežino nieks vaisių,
 Bet galvijams šaltinių gausa, žaliuojančios pievos,
 Čia gausybė avių ir ožkų, graužiančių krūmus,
 Bandos galvijų didžiuliuos miškuos pasklidę klajoja.
 Žmonės čia nuožmūs, keistais aprėdais, atrodantys baisiai,
 305 Jų dvasia niekada nelinkusi darbui paklusti.
 Maistas jų – grobis, vynas – vanduo, duona – slyvos laukinės,
 Narsiai kovoja raiti ir iš tolo svaidomom ietim,
 Trokšta jie nuolat kariaut, vis naują atimtą grobį
 Linkę kaupti mielai ir iš to, kas pagrobta, gyventi.
 310 Pasakot reiktų ilgai, kiek kart Livonijos žemę
 Siaubė jie nebaudžiamai, kiek tvirtovėse verksmo sukėlė,
 Kiek belaisvių išsivedė, miestai visai ištuštėjo,

⁶⁵ Euras (lot. *Eurus*) – antikinėje mitologijoje pietryčių vėjas.

⁶⁶ „Svetingaja jūra“ (lot. *Pontus Euxinus*) buvo eufemistiškai vadinama Juodoji jūra, tarsi norint paneigti jos rūstumą ir svetimumą.

⁶⁷ Meotija (lot. *Maeotique undae*) – taip Antikoje buvo vadinama Azovo jūra.

⁶⁸ Lokės šiaurinės (lot. *sub axem Maenaliūm*) – lotyniškame tekste pavartotas būdvardis *maenaliūm* duoda nuorodą į Menalo kalną Arkadijoje (*Maenala*), kur, kaip manoma, gyveno to krašto karaliaus Likaono duktė Kalisto. Deivė Artemidė Kalisto pavertė loke dėl meilės ryšių su Dzeusu ir patalpino dangaus žvaigždyne. Taip atsirado Lokės žvaigždynas, arba vadinamieji Grįžulo Ratai, dažniausiai reiškiantys Šiaurę.

⁶⁹ Bakchas, kitaip Dionisas – graikų mitologijoje derlingumo, augmenijos, vyno dievas.

Kiek nužudytų žmonių į tamsųjį nusiuntė Orką⁷⁰.
 Radvila, žygiais garsus, apie tai seniau jau žinojęs,
 315 Džiaugėsi, kad galės atmušti priešą nuo sienų
 Ir kerštingam kare miestus atsiimti užgrobtus.
 Vos kunigaikštis įžengė į ažuolyną ūksmingą,
 Tuoj rinktinius jaunuolių būrius suskirstyti ima:
 Kas išbandys pirmąsias užtvartas ir priėjimą,
 320 Kas pirmasis mūšį pradės, kas eis į žvalgybą.
 Čia aplinkui miškai ir dykvietės be praėjimo,
 Ir vakarinė tamsa debesų jau patalą kloja.
 Dauguva⁷¹ čia savo vandenį plukdo ir žemę drėkina,
 Savo vingiuota vaga per plačiuosius laukus ji keliauja.
 325 Radvila čia sustoja, kad upę trim tiltais įveiktų
 Ir pėsčiuosius karius į kitą pervestų krantą.
 Narsai kelio nėra neįveikiamo⁷²: retina mišką,
 Ten, kur praeiti sunku, ir ten, kur jokio takelio,
 Prakerta kelią, o klampynės šakom lapotom iškloja.
 330 Kai kunigaikštis ir jo aštuonetas tūkstančių vyrų
 Perplaukė upę ir šuoliais aukštas bangas nugalėjo,
 Tuoj prieš akis išvydo maskvėnus ir dirbamą žemę
 Užėmė, ji prie norago įpratus ir gausų pasėlių
 Nešanti derlių, javų ir ganyklų laukai nusidriekę.
 335 Bet maskvėnai, išvydę, kad visą lauką pripildė
 Priešo kariai, atremti siekia užgriuvusią staigiai
 Jėgą sarmatų genties ir pirmąją grėsmę įveikti.
 Kristupas pirmas šūviūs į priešą nutaikęs paleidžia,
 Sprogsta jau sviediniai ir dūmai apsupa lauką,
 340 Ietys skraido ir kirvių aštrūs ašmenys virpa,
 Kol nelaimingam likimui galop pasiduoda maskvėnai.
 Siunčia savo šauklus ir taikos sudarymo prašo.
 Pažada, jog pripažins lietuvių valdžią ir galią,

Lukojės ežeras,
 per kurį prateka
 Dauguva

Rugpjūčio 16 d.

⁷⁰ Orkas (lot. *Orcus*) – požemio pasaulis, atitinkantis Hadą, Tartarą, platesne prasme reiškiantis mirtį.

⁷¹ Dauguva (lot. *Dunas*) – svarbiausia dab. Latvijos upė, įtekanti į Rygos įlanką ir Baltijos jūrą.

⁷² *Invia virtuti nulla est via* – tiksliai Ovidijaus *Metamorforzių* citata (Ovid. *Met.* XIV.113).

- Tikisi, kad sudaryta taika jiems išsaugos gyvybę.
- 345 Priima juos kunigaikštis, širdy nusiteikęs maloniai,
 Karą sutinka nutraukt ir bausmę kilniai atleidžia:
 „Ginklą nuleiski, kary, nugalėtų reikia gailėtis
 Ir maldaujantiems taiką suteikt – toks įprotis šventas.“
 Kristupą nuolat lydėjo sėkmė, Fortūna jį globojo,
- 350 Tad nedelsdamas darbą pradėtą ir žygį jis tęsia,
 Kad gaišatis ir delsimas kokios žalos neatneštų.
 Vadas veržlus vėl prieky šuoliuoja, būrį aplenkęs,
 Kol pasirodo laukas, juodais kemsynais apaugęs,
 Ir ažuolynas, tamsus nuo priaugusių medžių ir krūmų.
- 355 Supa šią vietą plačiai iškeroję dygliuoti krūmynai
 Tarsi kokia tvora, ir jokio nebuvo takelio
 Tarp aukštų augalų ir tankiai suaugusių nendrių.
 Pelkė ir žemė klampi pražūtinga žirgui ristūnui,
 Jo kanopų trypimo ir svorio jinai neišlaiko.
- 360 Tad prikirtę šakų, nutiesti imasi kelią
 Narsūs lietuviai, tuojau lapija užkloja nendrynus.
 Teka prakaitas jiems per kūnus ir kvapo pritrūksta,
 Bet sunkumams jokiems dvasia jų nepasiduoda.
 Ko neišdrįs nepavargus ranka ir neįveiktas narsas?
- 365 Kur nenueis karingas jaunimas, Marso sekėjai?
 Rodos, akimirka vos, ir buvusios pelkės nelieka.
 Ir per nutiestą kelią būrius savo veda lietuviai.
 Tai didesnis darbas, nei tas, kai pūnų valdovas
 Alpes įveikė, kietas uolas actu ištirpdinęs⁷³,
 370 Ar kai Kserksas Europą ir Aziją plieno grandinėm
 Jungė ir jūrą didžiulę laivais kaip tiltais užklojo⁷⁴.

Hanibalas

Kserksas

⁷³ Gradauskas čia remiasi Livijaus pasakojimu apie pūnų, arba kartaginiečių vado Hanibalo žygį per Alpes Antrajame pūnų kare (218–201 pr. Kr.), kai jis sprogdino uolas kurdamas laužus ir ant įkaitusių akmenų pildamas actą. Plg. Liv. *Ab urbe condita*, XXI, 37.

⁷⁴ Persų karalius Kserksas 480 m. pr. Kr. išvyko užkariauti Graikijos. Pasakojama, kad per Helesponto sąsiaurį jis persikėlė, sustatęs šonais laivus, juos surišęs grandinėmis ir padaręs savotišką tiltą.

- O šauklys tuo metu Filoną Kmitą⁷⁵ atvykus
 Ir Haraburdą⁷⁶ praneša, šių senųjų bičiulių
 Radvila laukė, miškų tankmėje lyg kalėjime buvęs. Filonas ir
Haraburda
atžygiuoja
pas Radvilą
- 375 Kai susiejo draugėn tvirtai pasiryžę⁷⁷ ir šaunūs
 Vyrai, drąsiom širdim ir narsa karine pagarsėję,
 Sutaria darniai ir žiaurią maskvėnui pražūtį rengia,
 Eina šventyklon ir ten, dievų altorius palietę, Pokrovo šventovė
 Prašo aukščiausius, kad jie žygiūs pradėtuosius paremtų.
- 380 Tariasi greitai, kokias tvirtoves pirmiausia užimti Pasitarimas
dėl žygio
 Ir kokiose vietovėse priešą geriausia užpulti?
 Ar padalinti karius ir kryptim skirtingom išsiųsti,
 Kad atkirstų kelius, stovyklavietes skitų⁷⁸ žvalgytų,
 Ar sujungtom jėgom į vieną pusę patraukti?
- 385 Viską apsvarstę vienaip ir kitaip, galiausiai nusprendė,
 Kad reikėtų tokių veiksmų vieningai laikytis:
 Priešą išskirti ir trim kryptimis jo kelią užkirsti.
 Šiaurėj viena dalis lai ugnim ir ginklu rusėnus
 Puola, kita dalis pietuose lai užkerta kelią,
- 390 O trečioji tegu rytuose priešo niokoja žemę.
 Čia Boratynskis tuoj pat pasirodo, kartu – Nosdrovatas⁷⁹, Rugpjūčio
21 d. nugalėti
Boratynskis
ir Nosdrovatas
 Jie maskvėnų būriams vadovauti buvo įpratę,
 Džiaugėsi taipgi skitų kariais, narsa jų stebėjos,
 Vertino savo jėgas ir pergale džiaugės iš anksto.
- 395 Tūkstančius tris karių prieš Filoną išvesti jie liepia,
 Kad surengtų pasalą jam ir taip nugalėtų.
 Radvila, nuojautos ar dievų paragintas balso,
 Tamsią naktį klasta įveikti klastą nusprendžia.
 Tad, kai į lauką, kur mūšis įvykti turėjo, ateina,

⁷⁵ Filonas Kmita (apie 1530–1587), Smolensko vaivada, Oršos seniūnas, pagarsėjęs karo vadas. Dalyvavo Stepono Batoro ir Kristupo Radvilos kariniuose žygiuose, užimant Didžiuosius Lukus ir Rževą. Jį mini savo poemose Jonas Kochanovskis ir Andriejus Rimša.

⁷⁶ Mykolas Haraburda (?–1586) – Minsko kaštelionas, Lietuvos didysis raštininkas, diplomatas. Dalyvavo sudarant Livonijos karo baigties sutartį 1582 m. sausį.

⁷⁷ Orig. *convenere animis opibusque parati* – tiksliai Vergilijaus citata (Verg. *Aen.* II, 799).

⁷⁸ T. y. maskvėnų, taip pat ir kiek toliau, eil. 393. Žr. išn. 45.

⁷⁹ Maskvėnų kariuomenės vadai, minimi taip pat Rimšos poemoje (*DA*, eil. 907–910).

- 400 Stiprina dvasią karių ir kreipiasi į bendražygius:
 „Mano rinktiniai kariai, tegu jūsų ranka nepailsta,
 Kilkite greit ir priešojėgas sutiktąsias atremkit,
 Kilkite greit ir ginklus paėmę priešus nuvykit,
 Pergalė mūsų rankose bus tikrai, nedvejokit.“
- 405 Šitaip taręs, akis į aukštąjį dangų pakėlęs,
 Prašė: „Tu, Belona⁸⁰, mane globoki, tu, Marse,
 Man kovoje vadovauk, laimingai viską pakreipki
 Ir kartu su manim į kovą stoki su priešu.“
 Tarė ir skitų eiles netikėtai puolęs išsklaidė.
- 410 Kyla šauksmas ir ginklų žvangėjimas tamsą sudrumsčia.
 Krinta maskvėnai vieni po kitų, neišskiriant nieko,
 Ir atremti nuožmaus mūsiškių puolimo negali:
 Krinta nuo kardo vieni, kiti į vandenį grimzta,
 Bėga treči ir saugias slaptavietes stengiasi rasti.
- 415 Taip, kaip griausmui ėmus dundėt ir drumsčiantis dangui
 mato piemuo, kad audra nirši prie žemės artėja⁸¹,
 Skuba iš lauko ir tuoj po medžiu pasislepia saugiai,
 Taip ir valstietis ar koks keliauninkas iš atviro lauko
 Bėga ir ieško saugios slėptuvės, liūčiai užklupus⁸².
- 420 Šitaip maskvėnai, baimės baisios genami, pasileidžia,
 bėgt, stovyklas palikę tėvynės tvirtovėsna grįžta.
 Bet Boratynskis, kuriam šaltas kardas pervėrė širdį,
 Savo dvasią iškvėpė ir į dausas iškeliauvo.
- 425 O Nosdrovatas kojomis ieško sėkmės išganingos
 Ir kovoja ne veidas prieš veidą, bet nugarą rodo.
- Vos tik diena pirmaisiais Aušros spinduliais sužėravo,
 Šviesą žmonėms nešdama ir darbus, kai Radvila liepia
 Greitai didelį laužą sukurt ir skitų stovyklą
 Deginą: jų skydus, vežimus, ir kárdus, ir vyrus.

Maskvėnai
 sumušami prie
 Šelonės upės

Boratynskis
 žūsta

Nosdrovatas
 bėga

Maskvėnų
 stovykla
 padegama

⁸⁰ Belona – romėnų mitologijoje karo deivė, tapatinama su graikų Enija.

⁸¹ Orig. *magno misceri murmure caelum / emissamque hiemem* – Vergilijaus parafrazės, plg. Verg. *Aen.* I, 124–125: *magno misceri murmure pontum, / emissamque hiemem...*; IV, 160–161: *magno misceri murmure caelum incipit...*

⁸² Verg. *Aen.* X, 804 sq.

- 430 Su Filonu tada, žvelgdami į šviesų Mėnulį⁸³,
 Jam išsako maldas, tokiais kalbėdamas žodžiais: Radvilos malda
Mėnuliui
 „Kai žiema šalčiu lediniu padangę sustingdo,
 Aš negaliu pažinti kelių, nes žvaigždės nešviečia,
 Ir nematau žmonių, nei vežimų pėdsakų žemėj, –
- 435 Tu, dangaus karaliene garbi, jau išvedi pulką
 Sekančių paskui žvaigždžių, rausvame danguje jos suspindi.
 Leidi mums pamatyt net dėmes ant savojo veido⁸⁴
 Ir šviesdama teisingai mums padedi kardą nukreipti.
 Deive, valdove miškų, žvėrių nugalėtoja⁸⁵, gelbėk,
- 440 Jeigu mus vesi, sėkmingai priešą galėsime pulti,
 Kai išsklaidžius miglas sidabru danguje suspindėsi,
 Deive, padėk, ir savuosius tarnus kelionėj lydėki,
 Kad maskvėnų žemė žalos mums nepadarytų
 Ir kad tamsios naktys žygiuoti mums netrukdytų.“
- 445 Tad, sukaupęs jėgas, tęsė Radvila savąjį žygi,
 Grobiais gausiais išdidus, nugalėtojas didis maskvėnų,
 Vertas ginklą turėti ir karo naštą pakelti,
 Vertas, kad rankose jo valdžia atsidurtų didžiausia.
- Kraštas yra, toli po šiaurės dangum nusidriekęs,
- 450 Žemė derlinga, gerai įdirbta, duoda vaisių Cereros⁸⁶. Rugpjūčio 25 d.
nuniokojamas
Ržėvas
 Ir kitokių pasėlių gausu, daug žmonių čia gyvena.

⁸³ Šviesaus, skausaus Mėnulio įvaizdis (lot. k. *Mēnulis* / *Luna* yra moteriškos giminės) kuriamas Ovidijaus *Metamorfozėse* (Ovid. *Met.* XIV, 367), tačiau labiau išplėtojamas Vergilijaus *Eneidoje*, Nizo maldoje į Mėnulį (Verg. *Aen.* IX, 403–409). Panašus kreipimasis į Mėnulį yra Pauliaus Oderborno *Himne apie seną ir garsią Glebavičių giminę* (1583), turintis sutapimų su šiuo Gradausko poemos epizodu (žr. Sigitas Narbutas, „Nežinoma Pauliaus Oderborno poema apie Lietuvą“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2018, Nr. 45: *Reformacija ir Senoji Lietuvos raštija*, p. 96–99).

⁸⁴ Orig. *et rosei nobis maculas ostendere vultus* – beveik identiška frazė yra ir išn. 82 nurodytame Oderborno *Himno* epizode. Narbutas nustatė šios ir kitų Mėnuliui skirtų epizodų vietų sutaptį su Petro Lotzo elegija „Mėnuliui“ („Ad Lunam“), žr. Sigitas Narbutas, *op. cit.*, p. 95 sq.

⁸⁵ *Deive, valdove miškų* – *Luna* yra antikinėje mitologijoje tapatinama su *Diana* / *Artemide* – miškų ir žvėrių globėja.

⁸⁶ *Cerera* – romėnų mitologijoje žemdirbystės ir derlingumo deivė, atitinkanti graikų *Demetrą*.

Rževas⁸⁷ maskvėnų kalba ši vieta vadinasi, čia teka
 Okos upė, drėkina laukus, kirsdama juos ne kartą. Okos upė
 Radvila čia pasirodo staiga, greitesnis už Eurą,
 455 Puola maskvėnus ir liepia namus liepsnomis sunaikinti,
 Ragina ir saviškius, dega noru pakelti jų dvasią.
 Štai pragaištinga ugnis jau baigia žmones apjuosti:
 Siautėja liepsnos aplink, ir deglas šviesą smalingą
 Skleidžia, ir neša aukštyn Vulkanas⁸⁸ žiežirbų spiečių⁸⁹.
 460 Taip ir Etna⁹⁰ atrodo, jei ją iš arti pamatysi, Etna
 Liepsną iš savo gelmių ji iškvepia, sproguos jos žaizdruvi⁹¹,
 Ir aptraukia padangę plačiai raudonuojuantys dūmai.
 Priešai bėga vieni, kiti bando stoti į mūšį
 Ir pavojui aiškiam save, tai padarę, pasmerkia.
 465 Aidi žvaigždynai, kai juos pasiekia moterų raudos,
 Verkia vaikai, jų verksmas aplink visą lauką pripildo.
 Motinos vyrams duoda ginklus, jų skatina narsą
 Ir į kovą stoja kartu⁹². Štai diena jau išaušus
 Rodo ženklus kovos, griuvėsių krūvas, ir jau regis,
 470 Kad ir dangus prieš maskvėnus, nes dar gaisrams neužgesus
 Siautėti ima Borėjas⁹³ nakčia ir liepsnas vėl pakursto.
 Kreipiasi vadas tada į visus, kovojusius narsiai: Radvilos kalba
 „Laikas pagerbti visus lietuvius, kurie mūšyje žuvo, saviškiams
 Turim atkeršyt už juos ir priešą pelnytai nubausti.
 475 Pergalė ši mūsų rankose, tad skubėkit išvykti,
 Griebkite ginklus, keliukite greit ir neškitės grobį.“

⁸⁷ Rževas (lot. *Resovia*) – miestas prie Volgos. Gradauskas klysta, lokalizuodamas jį prie Okos.

⁸⁸ Vulkanas – romėnų mitologijoje ugnies dievas, tapatinamas su graikų Hefaistu.

⁸⁹ Orig. *piceum fert umida lumen / taeda et commixtam Vulcanus ad astra favillam* – beveik pažodinė *Eneidos* citata, plg. Verg. *Aen.* IX,75–76: *piceum fert fumida lumen / taeda et commixtam Vulcanus ad astra favillam*.

⁹⁰ Etna – iki šiol veikiantis ugnikalnis Sicilijoje.

⁹¹ Plg. Verg. *Aen.* III, 580.

⁹² *Matres tela viris animumque irasque ministrant / hortanturque unaque ruunt* – plg. Stacijaus *Tebaidos* eilutes: *ipsae tela viris, ipsae iram animosque ministrant / hortanturque unaque ruunt* (Stat. *Theb.* X, 571–572).

⁹³ Borėjas (gr. *Boreas*, lot. *Aquilo*) – šiaurės vėjas.

Tarė tokius žodžius ir krūtinėse įkvėpė ryžtą.
 Raiteliai tuoj užsidega, taip nakties tamsai užėjus,
 Grobio ištroškę vilkai, kai alkis juos ima kamuoti,
 480 Leidžiasi žygin, atvėrę nasrus, ir nieko nebijo⁹⁴.
 Puola tvartan, mažus ėriukus iš avidės ištempia,
 Ir pirmoji auka dar paakina įniršį naują.
 Taip maskvėnų krauju nepasotinęs savojo pykčio,
 Radvila greitai žygiuoja tolyn į gilumą priešo.
 485 Miestas guli lygiam lauke, sutvirtintas sienom:
 Tai graži vieta, ją praplūstanti upė skalauja,
 Stiprina jį fosa⁹⁵ ir siena iš ažuolo kieto
 Ir iš žemės, taip pat iš velėnos šviežios pastatyta.
 Plyti aplink lyguma žavinga, ją gausūs pasėliai
 490 Ir derlingi laukai gaivina, ir žemės dosnumas.
 Skitai⁹⁶ ją Urdoma⁹⁷ vadina, čia Radvila staigiai
 Atveda savo būrius, ant eiklaus šuoliuodamas žirgo,
 Bėro, baltom dėmėm⁹⁸, tuomet maskvėnai karingi
 Traukia pabūklus ir ruošiasi stoti į mūšį su priešu.
 495 Jų dalis, ištraukę kardus, kelio siaurumas saugo,
 Gina kiti vartus ir narsiai stoja į kovą:
 Kyla šauksmas, ir veržiasi jis per sienas tvirtovės.
 Liepia tuomet Lietuvos kunigaikštis šaukliui įspėti,
 Kreiptis į apgultuosius, kad kraujo jie nebelietų,
 500 Bet prašytų taikos ir miestą greičiau atiduotų.
 Niekina priešą anie ir žodžiais įžeidžiančiais plūsta,
 Rėkauja lyg kvailiai ir nori kaltę primesti.

Urdoma

⁹⁴ Plg. Verg. *Aen.* II, 355–357.

⁹⁵ Fosa (lot. *fossa*) – apsauginis griovys, juosiantis pilį, kartais pripildomas vandens.

⁹⁶ Dar viena labai aiški vieta, rodanti, kad skitai Gradausko poemoje yra maskvėnai, šios sąvokos koreliuojančios, vartojamos pakaitomis. Žr. išn. 45, 78.

⁹⁷ Urdoma (lot. *Urdomia*) – miestas Rusijos šiaurėje, prie Vyčegdos upės.

⁹⁸ Orig. *quem Rossicus albis portat equus, bicolor maculis* – plg. Verg. *Aen.* V, 566–567: *quem Thracius albis / portat equus bicolor maculis*. Vergilijaus eilutėje Gradauskas pakeičia tik vieną žodį – *Tracius* į *Rossicus*, vietoje trakų žirgo įvesdamas „rusėnų žirgą“, tačiau neaišku, ar turima galvoje konkreti veislė, ar tai tiesiog poetizmas, ar sąmoningas bendrašaknių žodžių žaismas: lot. *russus* gali reikšti „rusvo plauko“.

Vadas tada iš rąstų klevinių sieną pastato,
Stiprina vietą, iš žemės drėgnos ir to, ką surinko,
505 Pylimu juosia, stovyklą aplink ir užtvaras stato.
Bet ir maskvėnai tuoj pat strėles liepsnojančias siunčia,
Svaido ietis ir sprogstančius sviedinius mėto įsukę
Tarsi žaibus, pabūklais galingais griauna uolienas,
Stengiasi priešą kiek gali toliau nuo sienų nustumti.
510 Baisūs trimito garsai staiga sudrebina pilį
Ir sarmatų būriai muškietomis ima mojuoti,
Puola lietuviai kitur. Bet nieko pabūklai negali,
Nes tvirtai suręsta, sutvirtinta sijomis siena
Ir velėna šviežia sviedinių kritimą sulaikė.
515 Vadas Radvila, kai bendražygiai triukšmauja, įsako
Jiems sukelti gaisrus, ir kreipiasi šitaip į vyrus:
„Kas iš jaunimo pirmas į miestą ugnį įmestų
Ir atsivėrus sienai deglus į vidų įstumtų,
Atlygį gautų tasai. Tad imkit deglus ir, kur galit,
520 Pulkit ir gentį klastingą, kaip nusipelno, nubauskit.
Būkit tikri, kad visi, kuriuos Boristenis platusis
Ir Meotidė augina, dabar ant kalvų artimiausių
Laikosi⁹⁹. Tad visus vienu puolimu nugalėkit.
Senąją šlovę atnaujinkit ir lietuvių galybę
525 Savo paremkit pečiais, tas laukas atlygins už viską.
O laimėta pergalė mums tvirtą taiką užtikrins.“
Vos tik pasakė, tuoj pat pastatai padegti suliepsnoja,
Bokšto pertvaras šniokščiančios liepsnos ryja ir griauna,
Bet maskvėnų ryžtinga narsa pasiduot neketina,
530 Gausiai vandenį lieja namuos ir gaisrą sutramdo.
Vadas tada sunerimęs įsako po žemėmis kastis
Ir tuščias ertmes po bokštu gerai išžvalgyti.
Šliaužti toliau slapčiomis iškastuoju tuneliu liepia
Ir sprogmenų degių per visą tą plotą pridėti.

⁹⁹ Meotidė – kraštas prie Azovo jūros (Meotijos), ankstyvaisiais naujaisiais laikais dar vadinamas Tauride arba Skitija. Čia turimi galvoje Krymo totoriai.

- 535 Tuoj sarmatų būriai, išsikasę žemėje taką,
 Tyliai be mūšio po siena reikiama vietą pasiekia
 Ir, kur gali, tuštumas parako juodo pripildo.
 Tuoj, išplėšusios žemės mases, į viršų iškyla
 Liepsnos siautingos ugnies, ir dangų liežuviai pasiekia,
 540 Kol galingas sprogimas sieros visą bokštą sugriauna.
 Laksto sąsparos sienų šalin ir drebančio stogo
 Sijos virsta, o mūrą visą sugriovus, tik dūmai
 Rūksta viršuj ir atveria angą didžiulę įeiti¹⁰⁰.
 Vėjui papūtus, tuojau pasislėpusios kibirkštys kyla,
 545 Greitai įgauna jėgų, ir liepsna netikėtai sužimba,
 O nuo žiežirbų tuoj gaisrai laukuose įsižiebia.
 Liepsnos praryja namus ir karštis dangų pasiekia¹⁰¹.
 Žmonės išgąsdinti skuba vidun ir tikisi, vargšai,
 Čia nelaimių išvengt, į gilumą traukiasi, mano
 550 Ten nežūsią; deja. Visa jau tvirtovė liepsnoja,
 Tad išsigandę blaškos ir kelia sumaištį baisią,
 Kol nustėrę galop, kai didžiausias iškilo pavojus,
 Kai paskutinė diena ateis netrukus į miestą,
 Kai gaisrai su žemėmis baigs sulyginti bokštus, –
 555 Ima ieškot išeities, ir nuomonės čia nesutampa:
 Mano vieni, kad pilį jau priešui perleisti reikia,
 Ir maldauja, kad jau pasidavę apleistų tvirtovę,
 Kviečia vargšai kiti padėti degančiam miestui.
 Ir kol skaldo visus tokie skirtingi siekimai¹⁰²,
 560 Ryjančios liepsnos laukus aplinkui ryškiai nušviečia
 Ir savose gelmėse ir miestą, ir žmones praryja.
 O netoli nuo čia, geležim krūtines apsijuosę,
 Tūkstančiai mūsų karių sumušt priešų armiją bando,
 Kuria baisias klastas širdyje ir žadina narsą,
 565 Kai pagaliau iš visur ima pulti ir svaidyti ietis:
 Sudreba žemė, ir visas dangus nuo triukšmo sugaudžia,

¹⁰⁰ *ingentem lato dedit ore fenestram* – plg. Verg. *Aen.* II, 482.

¹⁰¹ Plg. Verg. *Aen.* II, 311, 759.

¹⁰² *scinditur incertum studia in contraria vulgus* – pažodinė Vergilijaus citata, plg. Verg. *Aen.* II, 39.

- Gatvėse krinta kariai, mirtis jų kūnus užvaldo.
Tik tada nugalėti maskvėnai ginklus atiduoda,
Kruvinas tiesia rankas, už nugaros suriřtas rodo
570 Ir per vėlai maldauja taikos ir prašo malonės.
Tuoj aplink lenktais kalavijais sarmatai sustoja
Ir kapoja aukas, ųaizdas ųiauriausias palieka.
Kas nelaimės tokias, ųudynes ir gausybę lavonų,
Kas aprařyti įstengs? Sarmatams skirtumo jokio:
575 Dųiūgauja jie ir kraujo klanuos rankas savo mirko¹⁰³.
Taip ir tigras, kada jautukų bandą aptinka,
Įnirřį maldo ir savo dantis ųudydamas dildo,
Bet kai pasotina alkį ir įnirřis slopsta, jau gailis,
Kad nebėra ką ųudyt: ųolė nuo puvėsių pajuodus
580 Ir nuo pralieto kraujo permirkus ųemė garuoja.
Bet tuo metu maskvėnas jėgas kuo didųiausias sutelkia,
Iř plačiųjų valdų nogajus¹⁰⁴ pasikviečia pagalbon
(Jų už Volgos driekiasi ųemės), į karą vadina.
Stiprina savo pilis, taip pat ir Smolenską, kadaise
585 Iřplėřtą arřioje kovoje iš sarmatų karaliaus¹⁰⁵.
Atskuba neurai¹⁰⁶, karių būrius, kiek liepta, surinkę,
Ir iš Naugardo¹⁰⁷ krařto, ir iš Vladimiro¹⁰⁸ miestų

¹⁰³ Frazė *miscet in sanguine manes* atrodo pasiskolinta iš Stacijaus *Tebaidos* (Stat. *Theb.* X, 276), tačiau tyrinėtojai pastebi, kad Gradauskas neteisingai suprato Antikos autoriaus mintį arba naudojosi nepatikima Stacijaus teksto redakcija, o vietoje ųodųio *manes* („vėles“) čia turėtų būti *manus* („rankas“). Galima ir korektūros klaida senajame spaudinyje.

¹⁰⁴ *nogajus* (lot. *nogaeos*) – Nogajaus Orda buvo viena iš totorių Aukso Ordos atřakų, išsidėřiusi į rytus nuo Volgos upės (ųr. Bronius Dundulis, *Lietuvos užsienio politika XVI a.*, Vilnius: Mintis, 1971, p. 80, 114 *et passim*).

¹⁰⁵ *Smolenskas* – Rusios miestas prie Dniepro, nuo 1404 m. priklausęs Lietuvos Didųiajai Kunigaikřtystei, tačiau 1514 m. jį užkariavo Vasilijus III ir Lietuvos-Lenkijos valstybei miestas grįųo tik 1611 m.

¹⁰⁶ *neurai* (gr. *Neuroi*, lot. *neuri*) – gentis, gyvenusi į vakarus ir ųiaurę nuo Juodosios jūros, aprařyta Herodoto. Vieni ją tapatino su skitais, kiti su baltais (ųr. *BRMSų*, t. 1, p. 113–130). *WM* leidėjai *neurus* vadina „kazokais“.

¹⁰⁷ Turimas galvoje Naugardas Didysis Rusijos ųiaurės vakaruose.

¹⁰⁸ Turimas omenyje Vladimiras prie Kliazmos ir buv. Vladimiro-Suzdalės kunigaikřtystės teritorija.

Ir iš Permės¹⁰⁹ laukų, mažai apgyventų dykynių,
 Istrai – dvasios žiauriūs ir pečeraai – gailėtis nepratė¹¹⁰.
 590 Kaunas vieni strėlėmis ir lankais, kiti gi įgudę
 Išlenktą kalaviją valdyt. Ir Ugličo renkasi vyrai,
 Ir basternas žiaurus¹¹¹, ir klastingo būdo vologdas¹¹².
 Sklinda gandas visur, pranašauja artėjantį karą
 Ir išsigandusius miestus kalbų įvairiausių pripildo,
 595 Kad artėja maskvėnų vadai, ir karas jau gresia.
 Radvila tų pastangų atrodo nėra nepabūgęs, Sudeginama
 Volgos patvinusią upę įveikia ir ryžtasi tęsti 90 bajorų dvarų,
 Žygį tolyn, maskvėnų žemes kuo plačiausiai nusiaubti: 12 didžiojo
 Degina kaimus, namus ir žudo visus, ką sutinka, kunigaikščio
dvarų.
 600 Žemių negaili, žmonių ir net nužudytųjų turtą
 Grobia ir plėšia, tuomet ir Jelcų miestas tenykštis¹¹³, Jelcai dega
 Žemėm derlingom garsus, žmonėmis ir turtų gausybe,
 Sudegė nuo kibirkšties, kuri iš toli čia atskrido.
 Kai Vasilidas nakčia išvydo šitokį gaisrą,
 605 Verkė ir sakė: „Likime žiaurus, manęs pagailėki
 Ir visos karalystės nūnai pelenais nepaverski.“
 Tuoj sutuoktinę, vaikus ir ištikimus bendražygius
 Naktį išveda kuo toliau, į gilumą krašto, Maskvėnas bėga iš Staricos
 Apimtas baimės baisios ir verdančio pykčio pritvinkęs.
 610 Ar tik dabar išdavystes savas ketini apraudoti,
 Barbarų vade? Ar ne per vėlai paruošti tau šie vaistai?
 Tau tada dėl savųjų bijoti derėjo, kai ženklus
 Siuntė dangus ir kai griovei dievams pašvęstuosius altorius,

¹⁰⁹ Permė – Rusijos miestas netoli Uralo, priklausęs Maskvos Didžiajai Kunigaikštystei.

¹¹⁰ Istrai (lot. *Isterii*), pečeraai (lot. *Peceri*) – pečorai, tautelės Rusijos šiaurės vakaruose.

¹¹¹ basternas (lot. *basterna*), bastarnas – tautelė prie Juodosios jūros, minima Ovidijaus (Ovid. *Trist.* II, 197); Ankstyvaisiais naujaisiais laikais įvairioms tautoms nusakyti taikytas pavadinimas, galėjo reikšti ir totorius, ir net kazokus.

¹¹² Vologdas (lot. *vologdus*) – Vologdos miesto gyventojas. Vologda – miestas vidurio Rusijoje, prie to paties pavadinimo upės.

¹¹³ Jelcų miestas (lot. *Jexovus*, rus. *Ельцы*) – miestas prie Volgos, netoli Staricos, kur tuo metu buvo Ivano IV Rūsčiojo būstinė. Šio miesto žuvimą yra aprašę ir Kochanovskis (*JM*, eil. 276–284), ir Rimša (*DA*, eil. 1125–1142).

- Kai, pamiršęs įstatymus, teisę ir šventą dorovę,
 615 Dešinę žiaurią krauju nekaltu kadaise mazgojai
 Ir tavęs nepaveikė skundai gyventojų graudūs.
 Kol mūsiškiai puola maskvėnus, jau ėmusius bėgti,
 Vienas kilmingas žmogus¹¹⁴, pačiam Vasilidui patikęs,
 Kurs miegamuosius jo kambarius saugoti buvo įpratęs
 620 Ir paslapčių valdovo klausytis, o kartais patarti¹¹⁵,
 Į mūsiškių stovyklą dabar maldauti atvyko,
 Savo pono sumanymus, mums menkai težinotus,
 Atskleidė ir įvairiausias klastas kuo aiškiausiai parodė,
 Pinkles slaptas ir baisiausias poelgius drąsiai apsakė.
 625 Radvila jį maloniai sutiko, liepė juo kliautis
 Ir beginkliam priešui iškart dovanojo gyvybę.
 Kai sužinojo vėliau, kad maskvėnai pasislėpė Rževe,
 630 Kviečia juos išeiti ir stoti į atvirą mūšį,
 Ir gimtąsias žemes ragina narsiai apginti.
 Kol anie nenori saugių palikti slėptuvių,
 Vengia mūsų kardų, jis įsako lauką padegti:
 Tuoj suliepsnojo žemė visa, o gyventojai vargšai,
 Baimės baisios apimti, imami į nelaisvę, ir vienas
 Jų likimas visų: toli nuo tėvynės numirti.
 635 Bet kunigaikštis šaunus tuoj vėl išsiruošia į žygį,
 Prieš Možaiską ir senąjį Cholmą¹¹⁶ kovoti nusprendžia
 Ir su žymiausiais vadais į karo sūkurį puola,
 Kautis su grėsminga lemtim ir priešų gausybe
 Jo stipri dešinė ir bebaimė dvasia nepabūgsta.
 640 Kai nukeliavo tenai, kur Volgos vandenys šniokščia
 Ir vingiuota vaga per laukus žaliuojančius plaukia,
 Tuoj lietuvių būrys karingas veržiasi priekin,

Perbėga
 Danielius
 Murza

Rževas

Možaiskas,
 Cholmas –
 rugpjūčio
 27 d.

Volga

¹¹⁴ Turimas galvoje Danilas Murza, Ivano Rūsčiojo kambarinis, arba patalininkas (lot. *cubicularius*, lenk. *pościelnik*).

¹¹⁵ *audire et reddere voces* – plg. Verg. *Aen.* I, 409 ir VI, 689: *audire et reddere vocem*.

¹¹⁶ *Možaiskas* (lot. *Mosaiscus*) – miestas kelyje iš Smolensko į Maskvą, nutolęs nuo jos vos per 100 km. *Cholmas* (lot. *Chelma*; rus. *Холм*) – miestas prie Lovatės ir Kunjos upių santakos, apie 200 km nuo Didžiojo Naugardo.

- Šaukdamas savo kalba, juos raiteliai puola šarvuoti,
 Laikantys ietis lenktas, jodami pralenkiantys Eurą,
 645 Juos gimtąja kalba paprastai vadina kazokais.
 Čia ir seną Prečistą¹¹⁷ padegę ugnim sunaikina,
 Ir Seližarovą¹¹⁸ didį, kitų neminėsiu jau miestų,
 Turtais garsėjusių ir įgudusių narsiai kovoti.
 Jie dabar su žeme sulyginti ir nebeteko
 650 Nei šlovės, nei spindesio buvusio, laukas vien plyti,
 Ten, kur bokštai kilo kadais ir žmonės gyveno.
 Kai maskvėnas panoro šitas sustabdyti nelaimės
 Ir didžiulį pyktį krūtinėje kurstė nirtingai,
 Iš Toropeco¹¹⁹ tuomet būrys tūkstantinis bajorų,
 655 Tankiai suglaudęs gretas, išžygiuoja ir ietis aštriąsias
 Rankose laiko, strėles getų¹²⁰ papročiu laido iš tolo
 Ir iš gimtųjų kraštų išvyti priešus ketina.
 Radvila tuokart, šlovės iškilios troškimu užsidedęs,
 Telkia naujus pulkus, o senus naujai apginkluoja,
 660 Pats rikiuoja gretas ir pirmas veda į mūšį,
 Drašiai veržiasi ten, kur kardais kovotojai kaujas.
 Čia trys šimtai maskvėnų krito pirmajame mūšy,
 Kaip romėnų Fabijai¹²¹ jie dėl larų gimtųjų¹²²
 665 Kovės, žmonas, šventuosius aukurus, židinius gynė
 Ir savo sielas narsias atidavė kruvinai mirčiai.
 Dar kiti pabėga ir slėptis saugiai mėgina.
 O netolies prie didelio ežero, kur savo pradžia
- Prečista
 Seližarove buvo
 30 šventovių –
 nuniokotos
 rugpjūčio 28 d.
- Sumušami
 toropeciečiai –
 rugpjūčio 29 d.
- Romos Fabijai
- Rugsėjo 4. – Lukojės
 ežeras, per kurį teka
 Dauguva, nutolęs nuo
 Rževo penkias mylias

¹¹⁷ Prečistą (lot. *Praecista*, rus. Пречистое) – miestas į pietryčius nuo Didžiųjų Lukų.

¹¹⁸ Seližarovas (lot. *Selisarovus*, rus. *Селижапово*) – miestas prie Volgos, netoli Jelcų ir Rževo, sudegintas ir apiplėštas Kristupo Radvilos. Apie tai rašo ir Rimša (*DA*, eil. 1241–1248).

¹¹⁹ Toropecas – miestas į šiaurės rytus nuo Didžiųjų Lukų. Didelis mūšis tarp Kristupo Radvilos kariuomenės ir maskvėnų čia įvyko 1580 m. rugsėjo 19 d.

¹²⁰ T. y. totorių.

¹²¹ Aliuzija į garsią romėnų Fabijų giminę. Anot Livijaus (Liv. *Ab urbe condita* II, 49), mūšyje su vejiškiais 477 m. pr. Kr. žuvo visi 306 Fabijų giminės atstovai.

¹²² Larai – namų židinio dievai.

- Volgos šalti vandenai ir Dauguva pradeda kelią¹²³,
 Radvila sako: „Dabar, bičiuliai, pavargusiems kūnams
 670 Poilsio duokit, tačiau netrukus tęskite darbus
 Įprastus jums, ir toliau naikinkite baisiąją gentį,
 Nes maskvėnų žemes ugnimi visas reikia nusiaubti.
 Jie ginkluoti dažnai per mūsų veržėsi sienas
 Ir, kiek Dauguvos vandenys žemių skalaudami juosia,
 675 Bandė iš mūsų atimt ir savo paverst nuosavybe;
 Trečdalį krašto sarmatų grobikas rankose laiko.
 Kas apsakys, kiek mirčių¹²⁵ žiaurusis tironas sukėlė?
 Kas mums Taranis ir kas baisus žudynėmis Hesas¹²⁶?
 Kas Toantas¹²⁷, tiek daug Meotidėje¹²⁸ kraujo praliejęs?
 680 Štai artėja baisus gyvųjų ir mirštančių siaubas,
 Tas nekaltų mergaičių grobėjas, šlykštus palaidūnas,
 Marą tą ir pabaisą visi kartu sunaikinkim.“
 Šitaip tarė ir tuoj prie senojo Dubno¹²⁹ atvyko
 Ir aršioje kovoje sunaikino skitų¹³⁰ kohortas.
 685 Dalį skitų vadų į kalėjimą tuoj pasodino,
 Dalį nužudė. Kadais toje vietoje buvo šventovė,
 Vytautas ją čia buvo pastatęs¹³¹, atmintiną, didžią,

Iš ten išteka
 Tanajas (Donas)
 ir Boristenis
 (Dniepras)¹²³

Rugsėjo 9 d. –
 nužudo
 200 šaulių

Vytauto šventovė
 ir šaltinis

¹²³ Volgos ir Dauguvos upių ištakos aprašytos taip pat *JM*, eil. 209–212 ir *DA*, eil. 1312–1314.
¹²⁴ Marginalijoje pateikiama netiksli informacija. Dniepras teka netoli Lukojės ežero, bet jo ištakos yra kitur, Valdajo aukštumoje. Donas per šias sritis neteka.
¹²⁵ Plg. Verg. *Aen.* II, 361 sq.
¹²⁶ Taranis (lot. *Taranes*) – galų dievas, tapatintas su Dzeusu / Jupiteriu. Atrodo, kad jam buvo aukojamos žmonių aukos.
 Hesas / Esas (lot. *Hesus*) – galų dievas, tapatintas su romėnų Marsu, garsėjęs žiaurumu.
¹²⁷ Toantas (lot. *Thoas*) – mitinis Tauridės karalius. Pasakojama, kad jam buvo aukojami atvykę svetimšaliai. Apie tai žr. Euripido tragedijoje *Ifigenija Tauridėje*, Ovidijaus *Laiškuose iš Ponto* (Ovid. *Ep. ex Pont.* III, 2, 59).
¹²⁸ Žr. išn. 98.
¹²⁹ Dubnas (lot. *Dobnus*) – Rusijoje yra keletas vietovių tokiu pavadinimu, tačiau čia turimas galvoje Dubnas prie Volgos, į šiaurės vakarus nuo Maskvos, kur 1581 m. rugsėjo 9 d. Kristupas Radvila sumušė maskvėnus.
¹³⁰ Čia ir toliau: maskvėnų. Žr. išn. 41, 78, 95.
¹³¹ Vytauto pastatytą šventovę mini ir Kochanovskis (*JM*, eil. 329–333) ir Rimša (*DA*, eil. 1339–1344, 1349–1350). Kochanovskis ją lokalizuoja prie Dauguvos: *Na brzegu prędkiej Dżwiny cerkiew była blisku / Witultowych rąk pamięć.*

- Kur iš ledinės versmės vanduo per amžius sruvena.
 Radvila, paveiktas vietos šventumo, čia aukurą stato
- 690 Ir tėvynės Herojui aukas ir smilkalus deda. Rugsėjo 9 d.
 O Filonas¹³² tuomet į miestus prie Dniepro vėl grįžti Rugsėjo 17 d. –
 Filonas atsiskiria
 Ruošias ir tavo, Radvila, ranką paspaudęs išvyksta.
 Bet prieš tai pasako: „Turiu į kitus kraštus vykti,
 Ten mane šaukia lemtis ir karaliaus toks buvo noras.
- 695 Liki sveikas, bičiuli, žavi puošmena mūsų meto,
 Daugel metų gyvuok, virš dangaus iškelk savo galvą,
 Tavo vardas, garbė ir šlovė gyvi liks per amžius,
 Jei dėl tėvynės visus sunkumus ir nelaimes įveiksi.“
 Šitaip tarė, o Radvila jam už sveikatą dėkojo,
- 700 Ir tuojau Pilgrimovijui¹³³ į karaliaus stovyklą Rugsėjo 24 d. –
 Elijas Pilgrimovijus
 išsiunčiamas
 pas karalių
 Liepia vykti, tenai, kur Pskovo bokštai į dangų
 Kyla. Šį miestą seniai apgulty karalius jau laiko.
 Sako jam: „Elijau, mums esi už visus pats brangiausias,
 Per visokius vargus ir tokią gausybę pavojų¹³⁴
- 705 Mus lydėjai, esi mums ištikimiausias Achatas¹³⁵,
 Daugelį kartų veržeis, kur kardai aštrieji švytravo,
 Niekinau mirtį ir priešo galingo smūgių nebojai.
 Vyki dabar toli, mano poną karalių pasveikink,
 Jam sėkmės valdžioje ir laimingų gyvenimo metų
- 710 Kuo nuolankiausiai prašyk ir mūsų vargus paminėki.
 O kad be dovanų į garbingąjį dvarą nevyktum,

¹³² Filonas Kmita, žr. išn. 75.

¹³³ Elija Pilgrimovijus, Pilgrimovskis (Elias Pilgrimovius, Eliaz Pielgrzymowski, apie 1550–1604) – Stepono Batoro sekretorius, Zigmanto Vazos laikais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštininkas. 1600 m. dalyvavo delegacijoje į Maskvą (žr. *Didžioji Leono Sapiegos pasiuntinybė į Maskvą 1600–1601 m.*, parengė Jūratė Kiaupienė, (*Historiae Lituaniae Fontes Minores*), Vilnius: Žara, 2002). Pilgrimovijus dalyvavo ir Kristupo Radvilos kariniame žygyje prieš Maskvą. Šio žygio herojui jis skyrė panegiriką *Panegyrica apostrophe ad Christophorum Radivilum* (Cracoviae, 1583). Išskirtinis paminėjimas suprantamas ir dėl giminystės ryšių: Gradauskas buvo vedęs tikrą Elijaus Pilgrimovijaus seserį Esterą (Venclovo Agripus podukrą).

¹³⁴ *per varios casus, per tot discrimina rerum* – Verg. *Aen.* I, 204.

¹³⁵ Achatas (lot. *Achates*) – vienas iš Vergilijaus *Eneidos* herojų, artimas Enėjo bičiulis ir palydovas.

- Imkis kartu maskvėnus belaisvius, kovoj nugalėtus
 Ir šviesiajam valdovui įduok kaip dovaną mano.“
 Tad Pilgrimovijus, didelį būrį surinkęs, išvyksta
 715 Ir per patį priešų vidurį tęsia kelionę,
 O pakeliui skitų sielas gausias į Orką¹³⁶ pasiunčia. Nužudyta 300
 Kai lauktosios dienos ir kalbėjimui laiko sulaukė, totorių
 Savo žygius šaunius valdovui iš karto apsako,
 Ir savo pono rūpesčius dėsto. Didysis karalius
 720 Jį įdėmiai išklauso ir pokalbiu savo pagerbia,
 Dovanas, kaip narsumo įrodymą, priima noriai.
 Radvila tuo metu vėl atnaujina priešų puolimą, Rusa
 Senąją Rusą¹³⁷ dabar apgulty laikydamas spaudžia.
 Čia Obolenskis veiksmams vadovavo, tačiau nesėkmingai, Obolenskis
 725 Įveiktas buvo ir savo planų įžūlių neįvykdė:
 Jį sarmatas šuoliuodamas vejasi ir nugalėjęs
 Sako: „Nejaugi manei, kad iš mūsų rankų ištrūksi?
 Ir žinojimas mūsų narsos tavęs nebaugino,
 Kad išdrįsai su savaisiais būriais pasipriešint lietuviams?“
 730 Šitaip tarė ir dvi grandines belaisviui uždėjo.
 O maskvėnus tuomet, pasklidusius stepių platybėj,
 Radvila puola narsus ir belaisvių išsiveda būrį.
 Ir prie Uskos sienų¹³⁸ gaujas beginklių plėšikų Uskos miestas
 Greitai išvaiko darskart, apie Porchovo kritimą¹³⁹
 735 Jau nekalbėsiu. Tą sąmyšį baisų, mūza geroji,
 Kiek apsakei, tiek pakaks. O tu, graudingoji mūza¹⁴⁰,
 Liūdnas mirtis nutylėk ir taikos mums šviesųjį laiką

¹³⁶ Orkas (lot. *Orcus*) – mirusiųjų karalystė, prilygstanti graikų *Hadui*.

¹³⁷ Senoji Rusa (rus. *Старая Русса*) – miestas netoli Ilmenio ežero.

¹³⁸ Uska – miestelis prie Psažos upės, kur, pagal Rimšos pasakojimą, 1581 m. spalio 3 d. buvo apsistojęs Kristupas Radvila (DA, eil. 1631).

¹³⁹ Porchovas – miestas prie Šelonos upės netoli Pskovo, tapęs jo gynybine apsauga. Apie tai, ar ten įvyko mūšis, šaltinių informacija yra skirtinga. Rimša (DA, eil. 1716–1833) tvirtina, kad Radvila ten buvo tik apsistojęs ir per 10 dienų nesurengė jokios atakos, tuo tarpu Kochanovskis (JM, eil. 377–380) rašo apie įvykusį mūšį.

¹⁴⁰ *mūza geroji (bona Musa), graudingoji mūza (Musa maestissima)* – tai linksmosios ir liūdnosios poezijos apibūdinimai.

- Tarp uolų atsigulęs pernakt, žvėrių kaimynystėj,
 Ar šaltuose kalnuose, ar urve baugiame pasislėpęs.
- 765 Tu, spragiomis liepsnomis Kerepeč¹⁴⁸ turtingą nusiaubęs, Kerepecas
 Tūkstančių daugel žmonių į tamsųjį pasiuntei Stiksą¹⁴⁹, Kristupo Radvilos
 sunaikinamas
 Pats karių vidury pergalingai koveis be baimės, ugnimi
 Ėrgliai¹⁵⁰ taip pat tave, švytruojantį kardu, regėjo, Ėrgliai
- Kai livonų krašte¹⁵¹ nelaimingam siautėjai aršiai.
- 770 Siekiantis tikslo klasta, grasinimais ir išdavystėm, Kristupas Radvila
 Trubeckojus, dievus ir tiesą niekint papratęs, su 200 raitelių
 puola Nikitos
 Ruošės žudynėms žiaurioms, planus baisius sugalvojęs, Trubeckojaus
 vadovaujamą
 30000 karių
 kariuomenę
- 775 Ir išdžiūvę nasrai ieškoti grobio priverčia,
 Kai pamato aptvarą ir bliovimą išgirsta,
 Veltui urzgia ir žioja nasrus, ketindamas pulti, –
 Taip ir anas, tavo ginklą patyręs, daugybę belaisvių
 Tau paliko, tačiau tu juos panorėjai išsiųsti
- 780 Tuoj pas karalių, kuris tuo metu su prūsais kariavo¹⁵².
 Ir Romanovičių¹⁵³ ten toks pat ištiko likimas. Nikita Romanovičius

¹⁴⁸ Kerepecas (dab. *Kirumpa*) – miestelis Estijoje, kuri 1579 m. vasario 11 d. užėmė Kristupas Radvila (žr. Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, Vilnius: LLTI, 2003, p. 324. Dariaus Antanavičiaus komentarai).

¹⁴⁹ Stiksas / Stigė (lot. *Styx, Stigis*) – požemio upė, tapatinama su mirusiųjų karalyste.

¹⁵⁰ Kadangi kalbama apie Livoniją, turbūt turimi omenyje Ėrgliai (sen. Erlaa, lot. *Orlia, Orle*), gyvenvietė dab. Latvijos viduryje. Plg. Darius Antanavičius, *Lietuvio bajoro „Dešimtmetis Livonijos karas“ (1610 m.) ir jo autorius*, Vilnius: Žara, 2006, p. 118, 122.

¹⁵¹ Žygį į Livoniją Kristupas Radvila surengė 1579 m. vasario-kovo mėn. Gradauskas nepaiso įvykių chronologijos ir nuo vėlesnių įvykių pereina prie ankstesnių. Todėl tai gali būti ir 1577 m. epizodai iš tų Radvilos karo veiksmų Livonijoje, kai buvo priešnamasi ją užimti – nėjančiai Ivano IV kariuomenei.

¹⁵² Čia turima galvoje, kad Lenkijai po 1466 m. Torunės sutarties priklausiusi Prūsijos dalis (Karališkoji Prūsija) iš pradžių nepripažino Steponui Batorui karaliaus titulo, tai padarė tik po karinės jėgos demonstracijos, o su Gdansku vyko tikras karas, miestas pakluso tik 1577 m. pabaigoje. Prūsijos kunigaikštystės faktinis valdovas Jurgis Frydrichas Ansbachas leninę priesaiką karaliui Steponui Varšuvoje davė tik 1578 m. vasarį. Tik sutvarkęs Prūsijos problemas Steponas Batoras galėjo skirti dėmesį karui su Maskva, kuri po 1577 m. vasaros puolimo buvo užėmusi beveik visą Livoniją.

¹⁵³ Gradausko poemos parašėte nuoroda: *Mikyta Romanovicus*. Galbūt turimas galvoje Nikita Romanovičius Zacharinas, Ivano IV Rūsčiojo žmonos Anastasijos Romanovnos brolis (WM, p. 146). 1577 m. Ivano IV žygyje į Livoniją jis buvo pirmasis vaivada.

Tuos ir daugel kitų dalykų mes apsakysim,
 Kai prie Nemuno¹⁵⁴, saulės pavėsyje leisime laiką.
 Tuomet ir Stepono triumfus ir pergales karo,
 785 Febui įkvėpus, plačiau apdainuoti galėsime viską.
 Ir Livonija, be paliovos kamuota nelaimių,
 Jau laisva, karaliaus mūsų skeptrui paklūsta¹⁵⁵.
 O maskvėnas toli, į skitų žemę nublokštas,
 Mokosi šliaužti žeme ir uodegą savo pabrukti.
 Taip likimas ant savo sparnų vis kryptį pakeičia.

SANTRUMPOS

HM – [Franciscus Gradovius], *Hodoeporicon Moschicum [...] Scriptum a Francisco Gradovio*, Vilnae: in officina Ioannis Kartzani, 1582. Egzempliorius priklauso Ukrainos nacionalinei istorinei bibliotekai Kijeve (Національна історична бібліотека України). Į lietuvių kalbą versta remiantis šio egzemplioriaus fotokopija.

JM – Jan Kochanowski, „Jezda do Moskwy (1583)“, in: Jan Kochanowski, *Dzieła Polskie*, t. 2, opracował Julian Krzyżanowski, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1987, p. 145–158.

DA – [Andrzej Rymsza], *Δεκετηρος ακροαμα, to iest, Dziesięcioroczna powieść woennych spraw oświeconego kxiążęcia y pana, pana Krysztofa Radziwiła, kxiążęcia na Bierżach y z Dubinek, pana Trockiego, podkanclerzego Wielkiego Kxięstwa Litewskiego y hetmana polnego [...], przez sługę Jego X. Mci Andrzeja Rymszę prawdziwie napisana y jego własnym nakładem wydrukowana*, w Wilnie: przez Daniela Łenczyckiego, 1585.

WM – Franciszek Gradowski, *Hodoeporicon Moschicum = Wyprawa moskiewska*, wydał Bartłomiej Czarski, przełożyli Bartłomiej Czarski i Ariadna Masłowska-Nowak, Warszawa: Instytut Badań Literackich, 2011. Publikacija parengta pagal 1582 m. Vilniuje Danieliaus Lenčickio spaustuvės egzempliorių, saugomą Lenkijos Vroclavo Ossolineum bibliotekoje.

BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

¹⁵⁴ *prie Nemuno... leisime laiką (ad undas pulchras Chrononis)* – pavartotas antikizuotas Nemuno pavadinimas *Chronon*. Kartais vartojama ir forma *Chronus*.

¹⁵⁵ Karas su Maskva baigėsi Stepono Batoro pergale ir 1582.I.15 sudaryta 10 metų taikos sutartimi, pagal kurią didžioji Livonijos dalis atiteko Lenkijos Karalystei ir Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei.